

ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ

КРИТИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ РЕАЛИЗЪМ¹

МИСЛИ НА ПИСАТЕЛЯ

I

Излизайки от своя творчески опит, от събраното богатство в наблюдение, в разкриване на живота и пътя на човека, писателят, струва ми се, би казал по-съществени съображения и открития по въпросите, които днес ни вълнуват. Той би се доближил с по-голямо право до вътрешния смисъл на такива проблеми, като връзката на реализма със социализма в миналото и днес, съдържанието и формата на художественото произведение, метода и миогледа, положителния и отрицателния герой, езика и стила, с една дума, би могъл да разкрие част от истината за творческия процес, което понякога избягва от съзнанието на специалиста—критик, теоретик и литературен историк.

Няма съмнение, че без марксистко-ленинска идеология, без ясни естетически и социални възгледи, писателят не може да се справи с крайно сложната карта на действителността, да твори и едновременно да проверява правилността и правдивостта на това, което изобразява, образите, характерите, отношенията, целия сбор от въпроси, които се роят в главата му като пчели около кошер. Социалистическата идеология за нашия социалистически писател би трябвало да се смята като нещо основно, решаващо за неговото творчество. Той ще прави грешки — защото теорията не може да го направи безпогрешен — но ще се учи от грешките си и ще върви напред.

Един наш писател, автор на солидни романи, казваше веднъж, че литературно-критическите проблеми и потопа на естетически формули затрудняват неговото творчество. Защото, наместо да се учи от живота, от неговото богатство, неволно се превръща в теоретик-естетик, в изследвач на идеи и идейни формули, преди наблюденията му да са преминали в царството на образите, на правдивото изобразяване на действителността.

Разбира се, ние не можем да се съгласим с такъв възглед и не можем дори да си представим, че литературата може да съществува без литературно-естетическа критика, която е въздуха, атмосферата на нейния живот и битие. Литературната критика е огромен фактор в творческата дейност на писателя, изобщо фактор на литературното развитие.

¹ Отговор на точка 10 от Упътването на Съветския комитет на славистите: „Какво е значението на класическото наследство за развитието на социалистическия реализъм в отделните славянски страни?“

Литературата е сложна човешка дейност. В нея се отразява живият живот в непрестанно движение. Тя, разбира се, не може да обхване всички явления, но писателят има дар да синтезира и обобщава, да открива характерното и трайното, което му помага да отвори богатия Сезам на човешката действителност, да покаже човешката правда. Стара истина е, че литературата е учителка на живота, но тя е учителка, когато разкрива пътя на усъвършенствуването на човека като морална личност, когато показва грешките и пороците на времето, когато рисува епохата в нейното мозаично многообразие. Без тези свои качества тя не само не може да движи възпитанието на обществото, но става спирачка на обществения прогрес.

Литературата съществува чрез многообразието на поетическия образ. Поетическият образ от своя страна, бидейки по-близо до живота, но показвайки го в по-хубава форма, помага да разберем, да обхванем света в по-широк мащаб, да потънем в неговата безкрайност.

Още Гьоте е казал: „Всичко е образ“, т. е. всичко се изменя според нашия поглед, според нашите представи за света и нуждата да го познаем не само чрез интелекта, но и чрез чувствата. Образът е най-древната форма и израз на необходимостта човек да се постави лице с лице срещу реалността, да разгатне тайната на явленията, като ги свързва и развързва. От това те стават за него по-ясни и вече не го заплашват с нищо, не хвърлят неговото първично съзнание в тревога и страх. Наопъки, той се чувства защитен от заплахата и страха пред неизвестното. Когато пещерният човек е рисувал върху камък образа на сърната или е сравнявал облака, който праща дъжд, с кравата, която дава мляко, — той е правил първите стъпки към познаването на реалния свят.

Писателят отразява в своите произведения живота в най-широкия смисъл на думата — живота на хората, на природата, човешките действия, желаниа, добродетели, пороци и страсти — със средствата на художествения образ, който синтезира, обобщава, свързва явленията, нещата, постъпките, цялата сложност на душевните преживявания, за да покаже колко той е многообразен, изменчив и стремителен. Аналогите и разликите в структурата на художествения образ създават богатството на езика и стила като отражение на вътрешния лик на човека, възприемането на сложността на явленията, на самата действителност като люлка на всичко съществуващо.

Как всичко в действителността се мени! Но да намери координатите на времето, дълбоките корени на развитието, да обобщи многообразните форми и психически прояви — ето задачата на писателя и това той постига въз основа на образното богатство.

Създаването на художествените образи в литературата — дали са те сполучени или не — зависи от миросгледа, както и от метода. Между миросгледа и метода съществува очевидно влияние — нали те съжителствуват в една и съща глава — и това се отразява върху творчеството на писателя. Съществува сериозен спор за значението на метода и миросгледа в процеса на литературното изобразяване. Някои социологически преувеличения в художественото произведение, струва ми се, са отражение на миросгледа — докато рискът за затваряне в психологизъм иде от метода. Зависи от таланта на художника да постигне единство и хармония в диалектичката природа на тия два принципа — миросглед и метод.

Взаимодействието на миросгледа върху метода и обратно е повече от сигурно и това се наблюдава на всяка крачка в писателската работа.

Всеки писател ще потвърди този принцип, макар той да не е още узаконен в литературоведческата наука.

Само така ние можем да разберем подходът на писателя към живота, към безкрайната панорама на действителността: тук действуват две „сили“, които взаимно се допълват. Нека се стремим това въздействие да бъде чисто от преувеличения и неправдивост по линията на миросгледа, от приниженост и немощ по линията на метода: колко аварии са се получили на тази почва!

Писателят се бори със себе си и своя материал, бори се отчаяно, тъй като разположението на този материал изисква прозорливост, архитектурно умение, психологически похват, познаване на словото като инструмент за единение и духовно сродство с читателя, с народа. Така например спорът за положителния и отрицателния герой не е спор само естетически, а по-скоро спор за изграждането на жизнения материал. Спор за обществената значимост на положителното и отрицателното в живота.

В Дневниците на братя Гонкур от средата на миналия век срещаме изповеди на голям брой писатели от различни направления, които еднакво презират „буржоазията“, ненавиждат „буржоата“. Буржоазията в този период е вече достатъчно загнила, за да им вдъхне доверие, затова творческата съвест и морал на тия писатели (на голяма част от тях) се насочват към отрицателните явления на буржоазния живот.

Буржоазният живот, и тогава и днес, изобилствува с отрицателни „герои“, рожби на буржоазния живот, с насилие от най-различен род, несправедливост, грабителство, измама, убийства, жестокост, с една дума — истински ад за милиони човешки същества, извън облагодетелствуваните. . .

Така критическият реализъм можа да отрази голяма част от покварата на капиталистическия строй (защото можеше да създава типични положения), да разкрива грозотата на буржоазната обществена система, където, според пословицата, „човек за човека е вълк“ и където човекът-индивидуалист напомня карикатура от рода на Нехлюдов у Лев Толстой.

Маркс и Енгелс първи посочиха прогресивния характер на писателите критически реалисти, като Балзак, Стендал, значението на античния реализъм на Сервантес и Шекспир за развоя на човешката култура. „Сега чета Дон Кихот“ — пише Маркс на Енгелс. Енгелс нарича комедиите на Шекспир „божествени“. Изхождайки от значението на литературните факти, Маркс стига до заключението: „Сега самата история е съдия, а изпълнител на присъдата е пролетариата“. В спомените на Лафарг се казва: „Маркс знаеше наизуст Хайне и Гьоте. Четеше в оригинал Есхил и смяташе него и Шекспир като двама най-велики драматически гении, каквито изобщо е раждало човечеството“.

Става ясно значението на критическия реализъм в 19 век и неговото значение за разобличаването на буржоазния строй. Писателите, кой повече, кой по-малко, засягат недъзите на живота в този период и допринасят за създаване на обществено мнение, враждебно на капиталистическата грабителска система, най-вече в средата на работническата класа.

В съвременния социалистически свят и на първо място в Съветския съюз, поради премахването на частнокапиталистическата система, голям брой пороци и престъпления от буржоазната епоха са отпаднали, например процесите за неиздължени заеми, протестиращи полици, спорове и убийства за наследство, за мера, за парче земя, тия хилядолетни останки на феодал-

лизма и капитализма, макар че пълното им ликвидиране не е възможно, освен чрез системно възпитание.

Значи ли това, че в социалистическия живот всичко е гладко и чисто като пролетен извор? — Не значи. В човешката душа стават процеси, които пораждат вътрешни противоречия и конфликти, макар и поради незначителен повод, достигащи често до трагична развръзка. Елементи на хулиганщина, на измама, присвояване на социалистическа собственост, превишаване на власт и други.

Максим Горки в своята реч пред първия конгрес на съветските писатели (1934) говори за новата култура, която цялата маса на съветския народ е призована да твори. „От тук следва — продължава Горки, — че отговорността за грешки, нередности, за изоставане в работата, за всички прояви на еснафска пошлост, подлост, двоедушие, безпринципност се възлага на всички ни и на всекиго поотделно. . . И значи ние ще трябва да изработим система на социалистически морал, регулатор на нашата работа, на нашите взаимоотношения“.

Творчеството на Маяковски, както е известно, засяга еднакво и положителния, и отрицателния герой в съветското строителство и живот. Той е обаче социалистически реалист и неговата критика е от по-друг характер в сравнение с писателите критически реалисти. Защото това, което те не знаеха, той го знае — новата ера на човечеството, комунизма. . . Той казва:

С небес поэзии
бросаюсь в коммунизм,
потому что
нет мне
без него любви . . .

Защото това, което те не чувствуваха, той го чувствава. Той казва:

Мастера,
а не длинноволосые проповедники,
нужны сейчас нам!

Маяковски бе поет на новата социалистическа епоха, чието начало сложи Великата октомврийска социалистическа революция: поет, органически свързан с нейните задачи и идеали. Ако проследим развитието, ще видим отражението на неговата поезия в най-широк мащаб, неговото огромно влияние върху освободителните идеи в света, върху поезията на революционните поети.

Безспорно социалистическият реализъм бе длъжен да се справи с тия недъзи на личния и обществен живот и, доколкото литературата е ръководен орган в създаването и възпитанието на новия човек, на новия живот, да изработи своя теория, своя програма на действие, да отговори на редица въпроси, засягащи неговата същина.

Не по-малък спор повдига в средата на критиците въпросът за съдържанието и формата на художественото произведение: какво е съотношението между тях? Форма или съдържание? Съдържание или форма? Каква е връзката между тия две категории? Писателят рядко се запитва за същността на проблема, защото у него съдържание и форма се изграждат едновременно. Доколкото писателят е на ясно по отношение на сюжета, на фабулата, на идеята и езика, доколко той е живял с тия въпроси, дотолкова успехът му ще е сигурен — защото покрай всичко друго той има вроден инстинкт към тия най-важни страни на художественото творчество, които не винаги се покриват с творчески разсъждения. Не теорията съз-

даде Пушкин, макар че Пушкин внесе не малко нови теоретически принципи в литературата.

Главната заслуга на Пушкин бе „реформата“ на езика — превръщането на народния език в художествен материал и от там в приближаването на литературата към народния живот, към създаването на образцови реалистични творби. Значението на Пушкин като изразител на руския дух, създател на литературния руски език е валидно до днес и ще бъде валидно винаги, докато съществува народ и народна реч. Приобщаването на поетическото и литературно творчество към простонародния език, към говоримата граматика е от огромно значение за изграждането на литературата като правдиво отражение на действителността. Езикът е основният материал за създаването на цялата сграда на литературното произведение, камъните, цимента, тухлите, кофража — и после прозорците, които гледат към света! Така се разкриват неизгледните далечини на живота, на материалния свят, човешките страсти, борби, радости и беди, на оня океан, живота, който все още великите гении не са напълно пребродили!

Съвсем правилни бяха думите на Н. С. Хрущов към писателите за необходимостта да бъдат в най-голяма близост с живота на народа, да се борят за създаването на щастлив живот за човечеството, на мирно съжителство между народите. От първия ден на своето зараждане съветската литература се е ръководила от тия основни принципи.

Развитието на съветската литература и на социалистическия реализъм вървеше равномерно до XX конгрес на КПСС, когато някои божем интелегентски и писателски среди на Запад, в Полша и Унгария взеха рязко отрицателно отношение към съветската литература и социалистическия реализъм.

Какви светкавици над Европа! Какъв взрив на старите предубеждения, на злобата и омразата на миналото срещу бъдещето! Какво забележително е дала съветската литература за един период от 40 години? — съскаха рицарите на реакцията на Запада.

Искаха да отрекат метода на съветската литература, да се върнат към „свободата“ (изгубената свобода на разкоша, на безделието, на духовната опустошеност, на безотговорната словесна еквилибристика). Но — възразяваха им благоразумните — възможно ли е това?

Все пак дискусиите у нас и в други народнодемократични страни показваха, струва ми се, слаба организация, не особено високо теоретическо равнище и случайност. Не бе разкрита докрай същността на спора, неговата политическа и философска острота, затова и самият спор не преживя себе си. Той впрочем не е завършен и новите битки обещават да издигнат по-високо знамето на марксистко-ленинската мисъл.

Затова ние трябва да се подготвим. Славистичният конгрес в Москва ще бъде голяма крачка за изясняване на редица възлови въпроси, исторически спорове, дори обикновени понятия, за поставяне литературоведческата наука на здрави основи. Защото не знам дали не е прав съветският учен И. И. Виноградов, който в своята книга „Проблемы содержания и формы литературного произведения“ констатира „извънредна обърканост в употребата на термините (и може би не само на термините! — Л. С.) — такава обърканост, която вече отдавна е призната като истински бич в нашата литературоведческа наука, но която за сега не е възможно да се избегне“ (Изд. Московского университета, 1958 г.).

Излишно е да правим апология на съветската литература — този въпрос е разрешило съвременното културно човечество, което в своето мнозинство я приема като най-богата идейно, най-напредничава, най-хуманистична литература на нашата епоха.

В атаките срещу съветската литература имаше непознаване, предубеждения, лоша съвест, а главно — злоумишленост и реакционна ярост.

Непознаване на редица творби, оставили дълбоки следи в душите на милиони читатели: „Сестри“, „Ходене по мъките“, „Деветнайсета година“, „Петър Първи“ от А. Н. Толстой, „Тихият Дон“ и „Разораната целина“ от М. Шолохов, „Разгром“ от Фадеев, „Цимент“ и „Енергия“ от Ф. Гладков, „Железният поток“ от Серафимович. И още колко неспоменати! А поезията? Блок, Есенин, Маяковски — какво великолепно начало! После — Багрицки, Асеев, Тихонов, Тичина. . . Нови и нови творчески поколения, възпитани в строгата школа на Пушкин! Само защото са много Пушкиновци, затова Пушкин остава пръв!

Времето тече. Идва Великата отечествена война.

Писателите са на фронта или пишат за фронта. И все пак — каква огромна литературна жетва! Буржоазните идеолози от Запад смесваха своите политически антипатии с художественото и идейно богатство на съветската литература.

За тях е особено ненавистен патриотизмът на съветската литература, нейния интернационализъм, борбата ѝ срещу империалистическото насилие, срещу агресията и колониалната експанзия, защитата ѝ на поробените народи, на потиснатия човек, на всички хуманитарни принципи, които разкриват пътя към прогреса, мира и щастието на човечеството.

Затова представителите на старото, на консервативното и плесенясалото в живота сред интелгенцията се нахвърлиха срещу метода на съветската литература — в него те видяха главната пречка за своите реставраторски цели.

Какво представя от себе си социалистическият реализъм? — питаха се те. Как е възникнал — като „школа“, „направление“, „мироглед“? В тези понятия се обърква западното съзнание, лишено от всякаква представа за десетилетната роля на този метод, органически свързан с идеите на марксизма-ленинизма, с изграждането на новия социалистически и комунистически живот.

Положително е, че съветският и изобщо социалистическият живот, психика, възпитание, култура, идейност не може да се разкриват и създават със средствата и целите на критическия реализъм. Не е възможно от друга страна, социалистическият реализъм да бъде анулиран, както не е възможно например да се премести един континент или да се върне назад една епоха, която се развива бурно и стремително.

Трябва да се приеме действителността. А каква е тя, що се отнася до социалистическия реализъм, ако не да помага в изграждането на социалистическата култура, на структурата на новия човек, на неговата душевност, интереси, партийност на чувствата и мислите, на борбата му за комунизъм? С една дума, да укрепва духа на освобождение от „еснафската пошлост“ и всички мрачни предрасъдъци на миналото, да създаде „кодекса“ на нови отношения между хората, отношения на разум, съзнание и душевно благородство?

Значението на метода на социалистическата литература с времето ще расте и ще се развива, ще се обогатява с нови форми, жанрове, чужд на догматична скованост, защото, доколкото я има, и самата литература, създадена под нейно влияние, ще бъде неправдоподобна и скована, чужда на правдата на живота. Писателят впрочем си позволява свободата да преодолява догматизма, което е неизбежно по законите на художественото творчество: панорамата на живота е широка и тя трябва да се обхване от много страни. И тук именно се проявява ръководната роля на миросгледа, който му показва следите на жизнената правда.

Мироследът, като главен двигател на художествената воля, помага на писателя да бъде верен на действителността, на нейните тенденции, да види отвъд всекидневното онова ново в живота, което утре ще бъде ме-родавно и само по себе си по-добро от днешното.

И тъй, социалистическият метод в литературата според опита на писателя, има двойко значение: да жигосва отрицателното, изостаналото, бездейното, бедното по дух, от една страна — и от друга — да показва в ярки образи високата морална сила и красота на човека-строител на новото общество, без да го идеализира, с неговите човешки слабости, жизнен опит, романтика. Едно ново общество не се строи лесно: превъзпитанието върви бавно, наследствените пороци не се изживяват лесно. Колко трудно се създава новият социалистически човек! Тук работата на писателя добива особена важност, огромно значение.

Можем ли в процеса на това създаване на новото в нашето социалистическо общество, на социалистическото изкуство да се учим от старите майстори, от класиците-реалисти, например от такива наши писатели като Ботев, Вазов, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Яворов — можем ли и трябва ли онова, което е интересно у тях като метод, като литературно изкуство да ни послужи за прогреса на съвременната литература?

Струва ми се, не би се намерил разумен критик, който би отрекъл тази проста истина, защото това би значило да отрече самият процес на литературното развитие, основите на марксистко-ленинската литературна наука.

Епохите се менят, но остава литературата като документ на жизнения процес, на обществените явления, на човешкия живот с неговите радости и страдания, любов, омраза, борби, войни и революции. . . Могат да се правят аналогии при изучаването на даден период с друг период, ако щете и с нашата, социалистическата епоха.

Менят се и хората, като от един по-нисш стадий на развитие при капитализма преминават към по-висш стадий при социализма: но кой може да каже, че връзката на отрицателните обществени явления между тях се е прекъснала? Че от едната страна имаме на сто процента старо общество и от другата — на сто процента ново общество? Ако хората се раждаха на серии и можеха да преминат един общ режим на възпитание, може би щяха да създадат такава непроходима стена между две епохи. Но те се създават при най-различни условия, с различни наследени черти, с различни стремежи, морал, наклонности — независимо от идеологията им — и в такъв случай можем да се съмняваме в ненужността да се учим от старото.

Ленин гениално сочи пътя на новата култура. Пролетариатът, според него, е законен наследник на цялата култура на човечеството и може да използва здравето, прогресивното от нея за изграждането на новия социалистически строй. Маркс нарича античното гръцко изкуство „пролетта на човечеството“, говори за цяла редица писатели от неговата съвремен-

ност, за реалистично показване на живота, за тяхната критика на обществото.

Както е известно, Пушкин усвои някои поетически форми от класицизма (поема, ода, балада, сонет, идилия и пр.), но не формално, защото той вля в тях руско национално съдържание, постигна единство между съдържание и форма. И други поети преди него (Ломоносов, Державин, Рилеев) използваха тия поетически форми, но не умееха да ги оживят със собствен душевен и поетичен материал, защото заедно с формата взимаха от вън и чуждото съдържание.

Като вля в тия форми на западния класицизъм ново, руско народно съдържание, Пушкин извърши огромен скок в руската литература, обогати я с образи, сюжети, положителни и отрицателни герои в цяла редица творби като „Евгени Онегин“, „Борис Годунов“, „Дубровски“ и други, с които руската литература с право се гордее. Това, което получи от западния класицизъм, Пушкин го върна като богато наследство на човечеството.

Цялото литературно наследство е за нас материал за изучаване и към него ние можем и трябва да прибягваме всеки път, когато търсим най-доброто от това наследство, било като пример или аналогия.

3

И така, в нашата съвременна социалистическа литература твърде правилно и основателно се поставя въпросът: можем ли и трябва ли да се учим от реализма на нашите класици?

В една анкета на списание „Пламък“ от миналата година аз казах: „За писателя-социалистически реалист няма друг избор: от стария реализъм той може да се учи, да се учи непрестанно, но правдата на живота в новото общество той може да изрази само чрез метода на социалистическия реализъм“. По-нататък повтарям същата мисъл: „Струва ми се, че (заобикаляйки догмите), трябва да се върнем към простите закони за отразяване на жизнената правда, създадени от великите предшественици.“

В тези положения има известна противоречивост и затова съветският критик Д. Тамарченко („Звезда“, кн. 9, 1957 г.), като анализира тия изказвания, твърди, че щом „трябва да се върнем към простите закони, и прочие — на дело отричаме социалистическия реализъм.“

Така ли е всъщност? „Да се върнем“ не значи да се откажем от новото, за да се върнем към старото. Значи чисто и просто да се учим от реализма на майсторите в името на новото и в такъв случай няма никакво отричане на социалистическия реализъм.

Ние у нас не сме имали дискусия по проблемите на реализма, а само отделни изказвания, без доказателствен материал, с характер на парадокси, на случайни хрумвания, които бяха подхванати от някои наши усърдни любители на безцелни спорове.

Вижда се, че др. Тамарченко искрено се е вълнувал от нашите „грешки“, макар че те не са от такъв трагичен характер, че да спрат правилното развитие на литературата.

Българската литература винаги се е отличавала с народностния си характер, със своя демократичен дух. Самият факт, че Белински, Чернишевски, Добролюбов, Херцен влияеха върху формирането на политическия и литературния мироглед на Каравелов и Ботев, ни убеждава както за

характера на това влияние, така и за особеностите на критическия реализъм на тези писатели.

Влиянието на Ботев специално трябва да се отбележи като изключително за развитието на реализма в периода на буржоазната монархия, когато цяла редица писатели продължават реалистичната традиция в литературата. Поезията на Ботев продължава своята роля на възпитател на революционно-демократичните чувства на българския народ. Неговите песни са популярни като народни песни и се пеят и декламираат в цялата страна. Те станаха мощно оръдие на социал-демократическата партия на Благоев и Димитров в борбата ѝ срещу монархията и буржоазно-капиталистическата експлоатация („Към брата си“, „Борба“, „Патриот“). За патриотичното възпитание на интелигенцията, за нейното прогресивно развитие допринесоха „На прощаване“, „Хаджи Димитър“, „Гергьовден“. . . Почти няма по-значително народно движение, което да не е импулсирано от безсмъртните стихове на Ботев:

Тоз който падне в бой за свобода —
той не умира . . .

Ботев смяташе, че главна длъжност на писателите е да разкриват в правдиви черти живота на народа, неговото безправно положение и необходимостта от борбата за освобождение. Той отхвърляше решително принципа „изкуство за изкуството“ и заедно с Белински смяташе, че изкуството не може да бъде освен реалистично, понятно за народа.

Като социалист-утопист той вярваше в световната революция. В „Символа на вярата на българската комуна“ той казва: „Вярвам в единната обща сила на човешкия род на земното кълбо — да твори добре. И в единния комунистически обществен порядък — спасител на всички народи от вековния гнет и страдания чрез братски труд, свобода и равенство“.

Под влиянието на социал-демократическата партия на Благоев в творчеството на значителна част от българските писатели в тази епоха (особено през 90-те години на миналия век) реализмът в литературата взема господстващо положение. Предимно в творчеството на Иван Вазов, Алеко Константинов, Стоян Михайловски, Пенчо Славейков, П. К. Яворов, А. Страшимиров, Елин Пелин и други писатели реалистичният художествен метод се налага. В разказа, в романа, в обществената сатира, в драмата тия писатели внасят цяла редица нови художествени средства, ново отношение към действителността, която се подлага на жестока критика. Те създават образци на реалистичен стил, на художествени образи, на свое, своеобразно за всекиго, изобразяване на явленията в живота, показ на обществените недъзи, смелост на концепцията, решителност в критиката.

Повечето от разказите на Иван Вазов от този период, на Елин Пелин, на А. Страшимиров, фейлетоните на А. Константинов и особено „Бай Ганю“, гражданската поезия на Ц. Церковски, П. К. Яворов отразяват този подем на реализма в българската литература, неговия разцвет.

Макар че условията на живота в буржоазната „демокрация“ са съвсем различни от нашите, социалистически условия, има, струва ми се, елементи, от които ние можем да се поучим. Смеейки се презглава за странните постъпки на Бай Ганю — този основоположник на буржоазното хищничество, на незачитане на всякакви обществени норми, на обирничество на държавния бюджет и пр. — ние можем да намерим в съвременността далечни аналогии, с които сме длъжни да се борим.

Реализмът на предшествениците, на писателите с честна мисъл, ни помага не само да се опознаем с техния творчески опит, техническо и идейно майсторство, но едновременно да се възпитаваме въз основа на тяхната критика спрямо своето време и порядки. От чуждите грешки ние можем по-ясно да осъзнаем нашите собствени недостатъци и изобщо да видим какви не трябва да бъдем.

4

Социалистическият реализъм е безспорно най-значителното явление в областта на литературата и изкуството, най-голямата придобивка на новата култура, на революционното преустройство на живота. В него се отразява развитието на социалистическата действителност в пълнота и многообразие, социалистическият човек в неговия устрем към по-добър, по-честит живот.

Непрестанното приобщаване на работническите колективи към въпросите на литературата, тяхното живо участие в творческата работа на писателя, тяхната критическа заинтересованост от това, доколко той е изобразил живота, доколко е постигнал жизнената правда — ето най-хубавият резултат!

Възпитанието на човека със средствата на изкуството — мечта на най-гениалните люде от античната древност до нашия век — тази е великата цел на социалистическия реализъм, неговото всекидневно, жизнено съдържание.

Създаването на социалистическия човек е трудно дело, защото заедно с марша напред трябва да се разбиват наследени еснафски останки от миналото, невежество, атавизъм. . .

Врагът атакува жизнената сила на социалистическия фронт — литературата — като сила, която организира общественото съзнание, формира умовете и душите, говори на сърцето.

Колкото общественото съзнание е по-здрово, духовните сили — по-крепки и сърцето — по-будно, толкова по-лесно проповедниците на ревизионизма от Запад ще се намерят пред разбити илюзии.

Социалистическият реализъм расте заедно с прогреса на общественото съзнание, с творческото богатство на литературата, с опита на писателите.

Ние трябва да съзнаваме, че носим отговорност за чистотата на метода, както носим отговорност за толкова други основни фактори в живота на нашия строй — партийността, борбата за мир, идеала на комунизма.

Критиката откъм империалистическия пропаганден център срещу социалистическия реализъм е критика срещу успехите на социалистическия лагер, опит да се вкара троянския кон в неговата непобедима крепост. За нас, които познаваме жалкото състояние на западното буржоазно изкуство, тая критика няма и не може да има значение, тя си остава като израз на последни конвулсии на една залязваща култура.

В буржоазните и капиталистически страни обаче съществува голяма прогресивна литература, която, както ни учи Ленин, отразява духовните интереси на демократичните и пролетарски слоеве, възпитавайки ги в социалистически дух, в борба за последната разплата. За тях, за тия писатели, е от голямо значение контактът с реализма на класиците, с тяхното отношение към действителността, с творческите закони, които използват, с техните методи на наблюдение, типизация, разгръщане на психологическия материал. Без тази връзка би ли имало някакво плодотворно

развитие за прогресивната литература на Запад? При това едно развитие, което за всяка отделна страна е въпрос на национална гордост. Без този вдъхновяващ досег с реализма на предшествениците трудно би се създавала основа за изкачване на по-високо стъпало, за създаване на революционна литература от периода на империализма и пролетарските революции.

Славянските литератури днес проправят път към бъдещето и затова връзката им с творчеството на класиците е връзка на единство с народа и народната почва. Най-ярък пример ни дават руската и украинската литература, пример на любов и вярност към наследството на творците-предшественици. Кой би казал, че творческият пример на Пушкин и Лермонтов, на Гогол, Тургенев, Лев Толстой, Чехов, Горки, на Шевченко и Леся Украинка, Иван Франко и Коцюбински е забравен, че интересът към него е намалял? Напротив! Интересът към него се е увеличил многократно и в това може би състои дълбокият смисъл на родство и слава между настоящето и миналото.

*

В тези мисли няма нищо необикновено. Те са резултат на другарски разговори и в тях социалистическият реализъм като метод на съветската литература, изобщо като метод на всяка революционна литература, заема централно място. Ние смятаме, че схоластичните и догматични схеми около този метод затрудняват неговото разширяване и разцъфтяване, за да може той да отрази великото богатство на новия живот. Рамките на идеологията на марксизма-ленинизма дават широк простор за създаване на разнообразна и богата по съдържание и форми литература, каквато може би човечеството до днес не е запомнило.

Социалистическият реализъм ще расте и ще се развива в борба срещу недостатъците и слабостите на общественото възпитание, за възхода към зората на комунистическото утре.

В това отношение творчеството на класиците играе и ще играе роля на заряд, който тласка творческия процес все напред и напред, към нови и още по-ценни художествени открития. Към тях ние с пълно право можем да приобщим такива майстори на словото като М. Горки, А. Н. Толстой, М. Шолохов, А. Фадеев, Ф. Гладков, Макаренко и други, които са най-близко до класическия опит и са черпили от него хубави примери.